

การพัฒนาโมเดลความสัมพันธ์การก่อความไม่สงบต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้

Development of Causal Relationship Model for Insurgency to Community Based Tourism in the Three Southern Border Provinces

ปกรณ์ ลิ้มโยธิน^{1*}, คัมภีร์ ทองพูน² และกรกฎ ทองชะโชค³

Pakorn Limyothin^{1*}, Kampee Tongpoon² and Korrakot Thongkachok³

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

¹ Assistance Professor, Faculty of Political Science, Hatyai University.

² อาจารย์, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

² Instructor, Faculty of Political Science, Hatyai University.

³ รองศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ

³ Association Professor, Faculty of Law, Thaksin University.

*Corresponding author, E-mail: pakorn@hu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เพื่อพัฒนาการพัฒนาโมเดลความสัมพันธ์การก่อความไม่สงบต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน 45 คนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า บริบทการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่า มีความพร้อมด้วยทรัพยากรท่องเที่ยวที่หลากหลาย ได้แก่ พื้นที่ภูเขา ทะเล ที่ราบ พื้นที่ชุ่มน้ำ ทะเลสาบ ป่าพรุ ทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายของผู้คนที่ประกอบด้วย ไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยจีน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน ที่ผูกพันเชื่อมโยงถึง วิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ต่างๆ ก่อให้เกิดทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในรูปแบบของงานกิจกรรมประเพณีจำนวนมาก โดยอาศัยวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ในขณะที่องค์ประกอบของการก่อความไม่สงบซึ่งประกอบด้วยด้วย ตัวแปรปัจจัยด้านการสนับสนุนขวัญกำลังใจ ด้านการสนับสนุนทางการเมือง ด้านการสนับสนุนที่פקพิง และด้านการสนับสนุนทรัพยากร มีความสัมพันธ์ทางลบกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

คำสำคัญ: การก่อความไม่สงบ การท่องเที่ยวโดยชุมชน สามจังหวัดชายแดนใต้

Abstract

The research aimed to develop model the impact of insurgency to community-based tourism in the three southern border provinces. This qualitative research made use of in-depth interviews involving the community based tourism 45 key informants from semi-structured interviews

Major Findings : The context of of community-based tourism management in 3 Southern Border Provinces, Pattani, Yala and Narathiwat, covered the area of mountain, sea, lake, peat swamp forest etc. generating difference of natural tourism resources, moreover, there are three race local people, Thai , Muslim and Chinese relating for long time it creates the various cultural tourism-folklore, religious ritual, believes, wisdom etc., while factors pertaining to supporting the insurgencies namely supplying resources, giving moral support, providing political support, and giving shelter showed a significantly negative correlation with the management of community-based tourism

Keywords: Insurgency, Community Based Tourism, Three Southern Border Provinces

บทนำ

สามจังหวัดชายแดนใต้ ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส มีเหตุการณ์ความไม่สงบที่มีรากฐานปัญหา มาจากความขัดแย้งในพื้นที่ โดยมีเหตุการณ์ลอบทำร้าย วางเพลิง วางระเบิด ก่อการร้าย และจลาจล เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (สุพิศ ขาวทอง, 2558) นับจากเหตุการณ์ปล้นปืนที่กองพันทหารพัฒนาที่4 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2547 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าการใช้ ความรุนแรงของผู้ก่อความไม่สงบนั้น เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีเป้าหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ชัดเจน ซึ่งหาก พิจารณาจากผู้สูญเสียแล้ว อาจจำแนกกลุ่มบุคคลที่ตกเป็นเป้าหมายใน 6 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ 1) มุ่งกระทำ ต่อตัวแทนและกลุ่มบุคคลอันเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นรัฐ ได้แก่ ข้าราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับงานความมั่นคง ทั้งพลเรือน ตำรวจ และทหาร 2) มุ่งกระทำต่อกลุ่มบุคคลใน อาชีพที่มีส่วนต่อการสร้างความเข้มแข็งของรัฐไทยในพื้นที่ ได้แก่ บรรดาครูตามโรงเรียนต่างๆ 3) มุ่ง กระทำต่อสัญลักษณ์ทางด้านจิตวิญญาณของคนไทย ได้แก่ การก่อเหตุร้ายกับวัดและกับบรรดาพระสงฆ์ ในศาสนาพุทธ 4) มุ่งกระทำ ความรุนแรงต่อสัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจของรัฐ และทั้งสัญลักษณ์ของความ เป็นทุนนิยมหรือสถานประกอบการทางธุรกิจ เช่น วางระเบิดธนาคาร และโชว์รูมรถยนต์ 5) มุ่งทำร้าย บุคคลทั่วไปที่เป็นไทยพุทธอย่างไม่จำแนก เพื่อสร้างอาณาจักรแห่งความกลัวให้เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยมี ชาวบ้านเป็นเป้าหมายหลัก 6) มุ่งทำร้ายพี่น้องมุสลิมบางส่วน ที่ถูกมองว่าเป็นผู้ที่เข้ามาใกล้ชิดกับภาครัฐ รวมถึงบุคคลที่ถูกสงสัยว่าเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ (สุชาติ บำรุงสุข, 2554)

ในปัจจุบันปฏิบัติการของกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบได้เปลี่ยนไปจากอดีต เช่น ผู้ก่อความไม่สงบได้รับการฝึกมาเป็นอย่างดี มีการทำงานที่เป็นระบบ ปิดบังความลับได้ดีทั้งก่อนและหลังปฏิบัติการ และมีแนวร่วมขนาดใหญ่ โดยเหตุการณ์เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2560 มีเหตุคนร้ายปล้นเผารถทัวร์ประจำทาง บน ถนนสาย 410 (ยะลา-เบตง) ตำบลบันนังสตา จังหวัดยะลา คนร้ายวางแผนกันเป็นอย่างดี แบ่งกำลังเป็น 3 ชุด มีทั้งชุดปล้น ชุดโค่นต้นไม้ขวางถนน และโปรยตะปูเรือใบ เพื่อขัดขวางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ในเดือนถัดมาผู้ก่อความไม่สงบได้วางระเบิดหน้าตลาดสดรถไฟ (ตลาดพิมลชัย) ในเขตเทศบาลนครยะลา

โดยมีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บจำนวนมาก และล่าสุดเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2562 ผู้ก่อความไม่สงบได้บุกยิง ถล่มวัดรัตนานภาพ จังหวัดนราธิวาส ส่งผลให้เจ้าคณะอำเภอสุไหงปาตี ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดและพระ ลูกวัดมรณภาพ 4 รูป ทั้งนี้สาเหตุการก่อความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เกิดจากปัจจัย ภายในประเทศมากกว่าปัจจัยที่มาจากต่างประเทศ ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงประเด็นเรื่องลักษณะ เฉพาะของ ประชาชนในพื้นที่ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เนื่องจากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนา อิสลาม และใช้ภาษามลายู (พิสมัย แนบสนิท, 2553) กล่าวอีกนัยหนึ่งการก่อความไม่สงบในพื้นที่สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความเกี่ยวโยงกับประเด็นเรื่องความแตกต่างทางอัตลักษณ์ และพฤติกรรมที่ไม่ เหมาะสมของเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ เช่น ใช้อำนาจหน้าที่ในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน การเลือกปฏิบัติ ไม่เปิดเผยข้อมูลข่าวสารของทางราชการให้ประชาชนรับทราบ ปิดเป็นข้อมูล หรือ เปิดเผยข้อมูลไม่ครบถ้วน เป้าหมายหลักของกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ คือ พลเรือน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คนงาน และลูกจ้างของหน่วยงานราชการคิดเป็นร้อยละ 60 เจ้าหน้าที่ตำรวจคิดเป็นร้อยละ 16 ทหารคิด เป็นร้อยละ 12 และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 12 ความสูญเสียดังกล่าวเป็นเรื่องที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ การก่อความไม่สงบยังมีความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง และมีการใช้ระเบิดมากกว่าการลอบวางเพลิง อีก ประการหนึ่ง การก่อความไม่สงบที่มีผลต่อความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่พบว่า ความ รุนแรงที่เกิดขึ้นยังส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจในพื้นที่ ทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การค้าและ บริการ (บุญเอื้อ บุญฤทธิ์, 2556) หากความรุนแรงยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องอาจส่งผลกระทบต่อ เศรษฐกิจโดยรวมของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะสูญเสียรายได้จากการท่องเที่ยวและธุรกิจที่ เกี่ยวเนื่อง ทั้งนี้การก่อความไม่สงบในช่วงที่ผ่านมาพบว่า ผู้ก่อความไม่สงบได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้ ก่อความไม่สงบที่ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรต่างๆทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งยังให้การ สนับสนุนที่พักพิงในพื้นที่เพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติการต่างๆ ด้วย (อดุลย์ แสงสิงแก้ว, 2554)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) เป็นการจัดการทรัพยากรและ วัฒนธรรม การจัดการ องค์กรชุมชน และการเรียนรู้ โดยมีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่มีอิทธิพลที่ สำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อส่งเสริมบทบาทชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้ เกิดการสร้างงาน การกระจายรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นเครื่องมือใน การสร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้านในการนำเสนอ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คนภายนอกได้รับรู้ ทำให้เกิดการสืบค้น ถ่ายทอด และฟื้นฟูวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ชุมชนมีการบริหารจัดการและร่วมกัน กำหนดว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรม และสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ตลอดจนมีแนวทางปฏิบัติตัวสำหรับ นักท่องเที่ยว การที่มีนักท่องเที่ยวสนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมคนท้องถิ่น เป็นตัวกระตุ้น อีกทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ และมีชีวิตชีวาในการนำเสนอข้อมูล สามารถสร้างการมีส่วน ร่วมให้กับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของตน สร้างความประทับใจให้แก่ผู้มาเยือนและทำให้ เยารชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของชุมชนตนเอง การท่องเที่ยวโดยชุมชน ช่วยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม และกำหนดบทบาทของชุมชนต่อการท่องเที่ยว มีกระบวนการในการจัดการความรู้ภายในชุมชน มีการ พัฒนาทักษะและเพิ่มเติมความรู้ใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยว สร้างความมั่นใจ ในการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนภายนอก มีความเชื่อมั่นให้คนในชุมชนในการนำเสนอปัญหาและความ ต้องการกับหน่วยงานภายนอก นำเสนอประสบการณ์และความสำเร็จในการพัฒนากับคนและหน่วยงาน ที่มาศึกษา-ดูงาน การท่องเที่ยวเป็นการดึงคนจากภายนอกมาเรียนรู้ชุมชน แรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยว เข้ามาในชุมชนคือ วิถีชีวิตที่แตกต่าง และวัฒนธรรมดั้งเดิม จุดดึงดูดคือวิถีที่เรียบง่ายและมีการดำรงชีวิตที่

อิงแอบแนบชิดกับธรรมชาติ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นเพียงรายได้เสริมที่สามารถนำรายได้นั้นไปปรับปรุงที่อยู่อาศัย การออมทรัพย์ไว้ใช้ยามขาดแคลนเจ็บป่วยหรือเป็นทุนการศึกษาให้กับลูกหลาน โดยที่ชาวบ้านยังคงดำเนินวิถีดั้งเดิม หรือสร้างทางเลือกเรื่องรายได้ในการสร้างอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว การที่การท่องเที่ยวเป็นเพียงรายได้เสริม ทำให้ชาวบ้านไม่คิดพึ่งพารายได้หลักจากการท่องเที่ยว และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติต่อเนื่องไม่ว่าจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเรื่องคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชน ความสะอาด และสุขอนามัย นอกจากนี้เมื่อชุมชนเริ่มเป็นที่รู้จักก็จะมีหน่วยงานลงไปสนับสนุนเรื่องอุปโภคบริโภค (สินธุ์สโรบล, 2549)

นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี ได้มอบนโยบายส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชน (13 ธันวาคม 2560) เพื่อสร้างจุดขายใหม่ๆ ด้านการท่องเที่ยว หรือปรับปรุงสภาพของแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมให้มีคุณภาพสูงขึ้น มีสภาพแวดล้อมที่น่าดึงดูดการท่องเที่ยว มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัยได้มาตรฐาน เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากทั้งในและต่างประเทศเข้ามาเยี่ยมชมกันมากขึ้นในระยะยาว แต่ในปัจจุบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบ และชบเซาลงอย่างมาก นักท่องเที่ยวมีความกังวลต่อความปลอดภัยในการเดินทางไปท่องเที่ยว และแม้ว่าในบางช่วงจะไม่มีเหตุการณ์ร้ายแต่ก็ไม่ได้หมายความว่านักท่องเที่ยวไว้วางใจต่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัดของเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ประชาชนในสามจังหวัดชายแดนใต้บางส่วนมีการอพยพย้ายภูมิลำเนาออกนอกพื้นที่ซึ่งส่งผลซ้ำเติมต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากขึ้น (อภินันท์ ลีลาชัย และณัฏฐ์ กุสิตร, 2556)

อย่างไรก็ตามจากสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ในปี 2558 จำนวนนักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชมเยือน ทั้งกลุ่มนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศยังมีอัตราการขยายตัวในระดับที่ต่ำ โดยจังหวัดปัตตานีมีจำนวน 251,081 คน จังหวัดยะลามีจำนวน 622,376 คน และจังหวัดนราธิวาสมีจำนวน 635,910 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560) และในช่วงหลายปีที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐได้พยายามเข้ามาแนะนำช่วยเหลือและสนับสนุนในเรื่องต่างๆ ในสามจังหวัดชายแดนใต้ แต่ยังเป็นมุมมองในภาพรวมด้านความมั่นคงเป็นสำคัญ (สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ, 2559; บุญเอื้อ บุญฤทธิ์, 2556; อดุลย์ แสงสิงแก้ว, 2554) ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือด้านสังคม มุ่งเน้นวิจัยและพัฒนาในการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยเน้นด้านอุปทานการท่องเที่ยว (Supply Size) หรือวิเคราะห์แบบอนุมาณ (Deductive) เป็นสำคัญ เช่น การพัฒนาศักยภาพเพื่อนำไปสู่มาตรฐานการท่องเที่ยว (ปรัชญากร ไชยคช, 2556) แผนงานวิจัยแนวทางการพัฒนามาตรฐานที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (นราวดี บัวขวัญ, 2557) การพัฒนาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนท่องเที่ยวอ่าวปัตตานี (ชัยรัตน์ จุสปาโล, 2559) รวมทั้งฐานข้อมูลการท่องเที่ยวจังหวัดชายแดนใต้ (ฐานข้อมูลการท่องเที่ยว 5 จังหวัดชายแดนใต้, 2560) ทั้งนี้หากได้มีการพิจารณาถึงผลกระทบของการก่อความไม่สงบ โดยเฉพาะต่ออุปสงค์การท่องเที่ยว (Demand Size) หรือหากใช้ความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวในลักษณะการวิเคราะห์แบบอุปมาน (Inductive) ในการสร้างความไว้วางใจกันและกัน เห็นคุณค่าของความแตกต่าง มีพื้นที่ปฏิบัติการและเป้าหมายร่วมกัน จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้จะมีสถานการณ์ที่ดีขึ้นได้

นโยบายและเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่ (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 2561) ครอบคลุมทุกมิติในการพัฒนา ทั้งการพัฒนาคน พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน พัฒนาอุตสาหกรรม และสิ่งสำคัญคือ การเสริมสร้างความมั่นคงและสามัคคีในพื้นที่ ซึ่งรวมถึงการยกระดับความเชื่อมั่นของพื้นที่ให้คนภายนอกได้รับรู้ถึงความงดงามและความจริงของพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยเสน่ห์ที่ซ่อนอยู่ การท่องเที่ยวจึงไม่ใช่เพียงแค่โอกาสทางเศรษฐกิจให้คนในพื้นที่ แต่ยังเป็นโอกาสในการสร้างความเข้าใจ และมีมิตรภาพให้กับคนในประเทศได้เกิดความรัก และสามัคคีกันมากขึ้น” โดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ในฐานะ หน่วยงานประสานความร่วมมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เล็งเห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการทุกภาคส่วน ผ่านกระบวนการ Co-Creation “ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับ ผลประโยชน์” ซึ่งเป็นปัจจัยสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน จึงได้จัดให้มีการลงนาม MOU ในครั้งนี้ เพื่อให้เกิดการบูรณาการในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้สอดคล้องนโยบาย แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT Thailand) พัฒนาบุคลากรให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระบบ สนับสนุนให้เกิดการเชื่อมโยงชุมชนท้องถิ่น สู่ตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีคุณภาพ รวมถึงการร่วมกันถอดบทเรียน ติดตามประเมินผลการพัฒนา 6 ชุมชนต้นแบบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และขยายผลเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาสู่ชุมชนอื่น แสดงให้เห็นถึงรูปธรรมของการใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม และลดความเหลื่อมล้ำในสังคมเพื่อผลสัมฤทธิ์ คือ ความสามัคคีปรองดอง และความสงบสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ดังนั้น ผู้วิจัยซึ่งให้ความสำคัญกับแนวคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่จะใช้ข้อมูลความรู้ ความร่วมมือ และการบริหารจัดการเพื่อทำการสำรวจโมเดลความสัมพันธ์การก่อความไม่สงบต่อการการท่องเที่ยวในสามจังหวัดชายแดนใต้ ที่มีประโยชน์ในการอธิบายปัญหาการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ที่ยังเป็นปัญหามากกว่าสิบปี เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการวางแผน ปรับปรุงและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ ประโยชน์ และขอบเขตการวิจัย

เพื่อศึกษาโมเดลความสัมพันธ์การก่อความไม่สงบต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ เพื่อที่จะทำให้ได้กรอบแนวคิดการวิจัยซึ่งจะนำไปต่อยอดศึกษาผลกระทบในองค์ประกอบด้านต่างๆของการก่อความไม่สงบต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ ในขณะที่ขอบเขตการวิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากประชากรในสามจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 15 พื้นที่ที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

นับจากเหตุการณ์ปล้นปืนในปี 2547 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าการใช้ความรุนแรงของผู้ก่อความไม่สงบนั้น เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งและมีเป้าหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ชัดเจน ซึ่งหากพิจารณาจากผู้สูญเสียแล้ว อาจจำแนกกลุ่มบุคคลที่ตกเป็นเป้าหมายใน 6 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ 1) มุ่งกระทำต่อตัวแทนและกลุ่มบุคคลอันเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นรัฐไทย (รัฐสยาม) ในพื้นที่ ได้แก่ ข้าราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับงานความมั่นคง ทั้งพลเรือน ตำรวจ และทหาร 2) มุ่งกระทำต่อกลุ่มบุคคลในอาชีพที่มีส่วนต่อการสร้างความเข้มแข็งของรัฐไทยในพื้นที่ ได้แก่ บรรดาครูตามโรงเรียนต่างๆ 3) มุ่งกระทำ

ต่อสัญลักษณ์ทางด้านจิตวิญญาณของคนไทย ได้แก่ การก่อเหตุร้ายกับวัดและกับบรรดาพระสงฆ์ในศาสนาพุทธ 4) มุ่งกระทำความรุนแรงต่อสัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจของรัฐ และทั้งสัญลักษณ์ของความเป็นทูนนิยม เช่น วาระเปิดธนาคาร หรือสถานประกอบการทางธุรกิจ ดังกรณีโซว์มรยยนต์ เป็นต้น 5) มุ่งทำร้ายบุคคลทั่วไปที่เป็นไทยพุทธอย่างไม่จำแนก เพื่อสร้างอาณาจักรแห่งความกลัวให้เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยมีชาวบ้านเป็นเป้าหมายหลัก 6) มุ่งทำร้ายพี่น้องมุสลิมบางส่วน ที่ถูกมองว่าเป็นผู้ที่เข้ามาใกล้ชิดกับประเทศไทย รวมถึงบุคคลที่ถูกสงสัยว่าเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ของประเทศไทย ซึ่งหากมองจากเป้าหมายของการก่อเหตุร้ายที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า กลุ่มผู้ก่อความไม่สงบมุ่งประสงค์ที่จะกวาดล้างอำนาจรัฐของไทยให้หมดไปให้ได้(ไม่ใช่เป็นแค่เพียงความพยายามในการทำให้อำนาจรัฐอ่อนแอเท่านั้น) และการล้มล้างอำนาจรัฐในครั้งนี้ ยังถูกนำไปผนวกกับความพยายามที่จะทำให้เกิดพื้นที่ในลักษณะเชิงเดี่ยวทางอัตลักษณ์ทั้งในเรื่องของศาสนาและชาติพันธุ์ กล่าวคือ การก่อความไม่สงบในภาคใต้ ในด้านหนึ่งเป็นการแสดงออกถึงการปฏิเสธความหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้คนที่เคยอยู่อย่างผสมกลมกลืนกันมาในพื้นที่

แนวคิดทฤษฎีการก่อความไม่สงบ

การเคลื่อนไหวของขบวนการที่มุ่งหวังจะล้มล้างรัฐบาลด้วยการบ่อนทำลาย และการต่อสู้ด้วยอาวุธ ซึ่งมีระดับความรุนแรง ที่ยังไม่ถึงขั้นสงครามกลางเมือง การบ่อนทำลายของฝ่ายก่อความไม่สงบจะทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องทำงานอย่างหนัก เกินขีดความสามารถ ทั้งนี้การก่อความไม่สงบจะใช้เวลาเพื่อแสวงผลจากส่วนราชการพลเรือน โดยการทำลายหรือเปลี่ยนเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของหน่วยงานนั้นเสีย ทำให้หน่วยงานไม่สามารถปฏิบัติงานตามหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มก่อความไม่สงบจะดำเนินการบ่อนทำลายอย่างต่อเนื่อง และเมื่อมีโอกาสก็จะดำเนินการก่อการร้ายและปฏิบัติการจิตวิทยาควบคู่ไปกับการจัดตั้งองค์กรลับ การดำเนินการทางลับและการจัดตั้งระบบการส่งกำลังบำรุงลับ หน่วยงานที่เป็นเป้าหมายที่มีลำดับความเร่งด่วนสูงที่จะเข้าบ่อนทำลายก็คือ องค์กรตำรวจ หน่วยรักษาความปลอดภัย และองค์กรต่างๆ ของรัฐบาล การก่อความไม่สงบ อาจจะมีเป้าหมายเพียงเพื่อต้องการแยกตัวออกจากการควบคุมของรัฐบาล และจัดตั้งรัฐอิสระขึ้นอาจเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีชนธรรมเนียมประเพณีเหมือนกัน หรือเป็นกลุ่มชนที่มีศาสนาเดียวกัน การก่อความไม่สงบอาจเพียงต้องการให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองซึ่งมีอยู่จำกัด โดยใช้วิธีการที่มีความรุนแรงน้อยก็ได้ มูลเหตุของการก่อความไม่สงบ อาจถือเป็นหลักโดยทั่วไป โดยแท้จริงจะไม่เกิดขึ้นจนกว่าจะมีสาเหตุมูลฐาน ครบถ้วนทั้งสามประการ ประการแรก ได้แก่ การที่ประชาชนบังเกิดความไม่พอใจต่อสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ประการที่สอง มีผู้นำเข้ามาชักจูงและอำนวยความสะดวก ซึ่งจะเป็นผู้ชักนำให้ประชาชนหันเหไปทางหนึ่งทางใด และประการสุดท้าย ประชาชนจะต้องหมดความเชื่อมั่นในรัฐบาลของตนในการแก้ไขสถานการณ์ที่เป็นอยู่

ความแตกต่างระหว่างการก่อการร้ายกับการก่อความไม่สงบ

การก่อเหตุรุนแรงของกลุ่มก่อความไม่สงบมักใช้วิธีการความรุนแรงที่แตกต่างกันออกไป มีการจัดตั้งองค์กร ประกอบด้วยกองกำลังติดอาวุธ อาวุธ ยุทธวิธีและมีเป้าหมายที่ชัดเจน โดยแบ่ง (การก่อเหตุรุนแรง) ออกได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้ (สุชาติ บำรุงสุข, 2561) 1) การก่อการร้าย (Terrorism) เป็นรูปแบบของการสร้างความรุนแรงโดยตรงต่อผู้ที่มีโชทหาร หรือหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า/การเข้าปะทะโดยตรงกับกองกำลังตำรวจและทหาร แต่มุ่งใช้ความรุนแรงไปที่เป้าหมายสาธารณะและเป้าหมายทางเศรษฐกิจ

หน่วยปฏิบัติการมีขนาดเล็กกว่าสงครามก่อความไม่สงบ การปฏิบัติการมักใช้วิธีการลอบสังหาร วางระเบิด ขวางระเบิด ลอบวางเพลิง ใช้การทรมาน จี้เครื่องบิน และลักพาตัว บางครั้งใช้รูปแบบปฏิบัติการเพียงเพื่อสร้างผลสะท้อนทางการเมือง ปฏิบัติการเหล่านี้มักดำเนินการโดยกลุ่มที่ต้องการปกครองตนเอง และกลุ่มที่ไม่ใช่รัฐ (Non-State Actors) ส่วนการก่อการร้ายก่อความไม่สงบ (Insurgency Terrorism) นั้นมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความรุนแรงเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการโค่นล้มรัฐบาล พร้อมทั้งสร้างความหวาดกลัวให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ และผู้ที่ให้การสนับสนุนทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทั้งนี้การก่อการร้ายได้ถูกปรับให้สอดคล้องกับการปฏิบัติการของแต่ละกลุ่ม 2) สงครามก่อความไม่สงบ (Insurgency Warfare) หลักการทำสงครามก่อความไม่สงบก็คือ การโจมตีโฉบฉวย (Hit and Run) ด้วยกองกำลังติดอาวุธเบาจนถึงขนาดกลาง เพื่อสร้างความหนักใจ และค่อยๆ ทำลายเจตนาธรรม และขีดความสามารถของฝ่ายตรงข้าม ความเคลื่อนไหวของฝ่ายก่อความไม่สงบจะต้องมีประสิทธิภาพสูงสุดในด้านความชำนาญภูมิประเทศ ความยืดหยุ่น พลิกแพลง ความรวดเร็ว และการหลอกล่อในการปฏิบัติการ “เหมาเจ๋อตุง” ได้ให้ข้อสรุปของการทำสงครามก่อความไม่สงบไว้ว่า “ยุทธศาสตร์สูงสุดของฝ่ายก่อความไม่สงบอยู่บนพื้นฐานของความตื่นตัว เคลื่อนที่เร็วในการเข้าโจมตี แต่จะต้องปรับให้เข้ากับสถานการณ์ของฝ่ายศัตรู ภูมิประเทศ การสื่อสารโทรคมนาคม กำลังสนับสนุน สภาพอากาศ และประชาชน” ทั้งนี้ สงครามก่อความไม่สงบ “แตกต่าง” จากการก่อการร้าย ในแง่ของการเน้นเป้าหมายขั้นต้น กล่าวคือ สงครามก่อความไม่สงบ “เน้น” การโจมตีกองกำลังติดอาวุธของฝ่ายรัฐบาล ตำรวจ ทหาร หน่วยสนับสนุน รวมถึงเป้าหมายทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การก่อการร้าย “เน้น” เป้าหมายที่เป็นสาธารณะ ขณะที่การประกอบกำลังของสงครามก่อความไม่สงบมีขนาดใหญ่กว่าการก่อการร้าย มีการส่งกำลังบำรุง และมีฐานที่มั่นชัดเจน โดยพื้นที่เคลื่อนไหวส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ส่วนประเด็นที่สงครามก่อความไม่สงบและการก่อการร้าย “เหมือนกัน” ก็คือ การใช้จุดอ่อนของฝ่ายรัฐที่ไม่สามารถนำทรัพยากรที่พอเหมาะมาใช้แก้ปัญหาในจุดขัดแย้งได้ นอกจากนี้ ปัจจัยที่ชี้ขาดความสำเร็จของสงครามก่อความไม่สงบ ยังขึ้นอยู่กับ การเชื่อมโยงสงครามก่อความไม่สงบเข้ากับการสร้างความรุนแรงหรือการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปสู่สงครามตามแบบ 3) การใช้กำลังตามแบบ หรือ สงครามตามแบบ (Conventional Warfare) เป็นการเผชิญหน้ากันโดยตรงของกำลังขนาดใหญ่ในสนามรบ ซึ่งการก่อความไม่สงบส่วนใหญ่มักไม่ใช่สงครามตามแบบ เนื่องจากให้ความสำคัญกับการเคลื่อนที่เร็วมากกว่า จึงใช้หน่วยขนาดเล็ก (Small Unit) ในการปฏิบัติการ ทั้งนี้การทำสงครามตามแบบของกลุ่มก่อความไม่สงบขึ้นอยู่กับยุทธศาสตร์ของกลุ่มและการตัดสินใจเกี่ยวกับสมรรถนะในการทำลายกองกำลังติดอาวุธฝ่ายรัฐบาลที่ใช้การรบตามแบบ บางยุคสมัย “การก่อความไม่สงบ” ก็กลายเป็น “แนวคิด” หรือ “เป้าหมาย” โดยใช้ “การก่อการร้าย” เป็นยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีของ “การปฏิบัติ” เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการก่อความไม่สงบทางการเมือง การศาสนา เศรษฐกิจ และสังคม “การก่อการร้าย” ยังเป็นคำที่ใช้ในทางลบและไม่ดีเสมอ และมีความหมายที่กว้างขึ้นตั้งแต่สหรัฐอเมริกามีการประกาศสงครามกับการก่อการร้ายจนครอบคลุมไปถึงทุกๆ กิจกรรมที่ใช้ความรุนแรง นอกจากนี้ยังเป็นคำที่ใช้เฉพาะเพื่อเรียก “ฝ่ายตรงข้าม” เท่านั้น

ข้อเท็จจริง เหตุรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีทั้งรูปแบบ “การก่อความไม่สงบ” และ “การก่อการร้าย” เพราะมีการก่อเหตุรุนแรงต่อเป้าหมายทั้งทางทหารตำรวจซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “อำนาจรัฐ” และเป้าหมายที่เป็นพลเรือน แต่เพราะเหตุผลทางการเมืองระหว่างประเทศ ทำให้รัฐบาลต้องกำหนดกรอบให้เหตุการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็น “การก่อความไม่สงบ” ซึ่งเป็นปัญหาภายในประเทศ รูปแบบการก่อเหตุรุนแรงทั้งสองรูปแบบ ไม่ได้มีความแตกต่างกันในสาระสำคัญ ขึ้นอยู่กับ

เจตนาของรัฐบาลผู้ปกครองนั่นเองที่จะเลือกใช้ถ้อยคำใดเรียกฝ่ายต่อต้าน เพราะในอดีตรัฐบาลเคยใช้คำว่า “ขบวนการโจรก่อการร้าย” หรือ “ขจก.” แทนกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อมาเปลี่ยนเป็น “โจรก่อการร้าย” (จกร.) และ “กลุ่มก่อความไม่สงบ” ในปัจจุบันตามลำดับ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลทุติยภูมิเก็บรวบรวมจากเอกสารต่างๆ ของหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลปฐมภูมิใช้วิธีการศึกษาเฉพาะกรณีแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) กับผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ผู้แทนภาครัฐ ผู้ประกอบการด้านที่พักและผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนในสามจังหวัดชายแดนใต้เป็นผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) แบบเจาะจง (Purposive Sample) โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interviews) เพื่อหาองค์ประกอบเชิงสาเหตุที่สำคัญของการก่อความไม่สงบที่มีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยตรง ทั้งแบบอนุमानและอุปมาน

ผู้วิจัยได้นำวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Methodology) มาใช้เพื่อนำมาสร้างสมมติฐานของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ ในการนำเสนอระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเป็น 4 หัวข้อดังนี้ คือ 1) สถานที่วิจัย ประกอบด้วยคัดเลือกสถานที่วิจัยจังหวัดละ 5 พื้นที่รวมเป็น 15 พื้นที่ ซึ่งเป็นสถานที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและที่มีความปลอดภัย โดยจังหวัดปัตตานีประกอบด้วย ตำบลบางปู ตำบลปะเสยะวอ ตำบลตุงยง ตำบลทรายขาว ตำบลตันหยงลุโล๊ะ จังหวัดยะลาประกอบด้วย ตำบลลำพะยา ตำบลเบตง ตำบลบ้านแหง ตำบลบาละ ตำบลแม่หวาด และจังหวัดนราธิวาสประกอบด้วย ตำบลบางนาค ตำบลเจ๊ะเห ตำบลลูโบะปือซา ตำบลบองอ ตำบลสุโหลงไกล 2) การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยที่มีประสบการณ์และมุมมองด้านการพัฒนา และวิธีดำเนินการที่หลากหลายทั้งการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) สำหรับผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้แทนภาครัฐ ผู้ประกอบการด้านที่พักและผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้กับผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวน 45 คน และใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ในทุกพื้นที่ที่เข้าเก็บข้อมูล 3) การวิเคราะห์เนื้อหาและแปลผลข้อมูลใช้วิธีการของ Miles and Huberman (2002) ประกอบด้วยสามขั้นตอน คือ การจัดระเบียบข้อมูลด้วยการถอดเทปอ่านข้อความและลดทอนข้อมูล การแสดงข้อมูลด้วยรหัสหมวดหมู่ตามความหมายเพื่อให้ประเด็น และการสรุปตีความผลการวิจัยของผู้ให้ข้อมูลแต่ละด้าน 4) ความน่าเชื่อถือของงานวิจัยตามแนวคิดของ Lincoln and Guba (1985) ประกอบด้วยเกณฑ์สี่ข้อ คือ ความเชื่อถือได้ (Credibility) การทำซ้ำได้ (Dependability) การถ่ายโอนผลการวิจัย (Transferability) และการยืนยันผลการวิจัย (Conformability) ในองค์ประกอบเชิงสาเหตุที่สำคัญของการก่อความไม่สงบที่มีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพในเบื้องต้น พบว่า ผู้ให้ข้อมูลเป็นเพศหญิง 12 เพศชาย 33 คน มีอายุระหว่าง 30-39 ปี จำนวน 4 คน อายุระหว่าง 40-49 ปีจำนวน 22 คน อายุระหว่าง 50-59 ปีจำนวน 10 คน และอายุมากกว่า 60 ปี จำนวน 9 คน โดยเป็นผู้นำชุมชนจำนวน 15 คน เป็นเจ้าหน้าที่รัฐจำนวน 13 คน ทำงานตรวจคนเข้าเมืองจำนวน 3 คน เป็นเจ้าของกิจการจำนวน 11 คน และเป็นประชาชนในพื้นที่จำนวน 3 คน

2. ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลในประเด็นต่างๆ

ทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดยะลา ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติประเภทภูเขาและน้ำตก มีผลิตภัณฑ์ชุมชนประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์อาหาร เช่น ไข่เค็ม และผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เช่น ไม้กวาดดอกหญ้า นอกจากนี้ทางชุมชนพยายามพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อให้นักท่องเที่ยวและเยาวชนได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติประเภทชายทะเล ป่าโกงกาง ภูเขา ถ้ำ น้ำตก และฝายกั้นน้ำ ในขณะที่ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นประกอบด้วย วัด มัสยิด ศาลเจ้าแม่ และโบราณสถาน ผลิตภัณฑ์ชุมชนประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์อาหาร เช่น ข้าวเกรียบกือโปะ น้ำบูดู เมี่ยงคำซา ทูเรียนกวน ส้มแขก กล้วยเส้น ปลาแห้ง และขนมมาตุฆาต นอกจากนี้ทางชุมชนพยายามพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชมธรรมชาติ อุโมงค์ป่าโกงกาง ชมหิ่งห้อย การแสดงปัญจะสีละ และมีโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวได้พักค้างคืนกับชุมชน และในส่วนทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดนราธิวาส ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติประเภททะเล เกาะ ชายหาด น้ำตก และฝายกั้นน้ำ ผลิตภัณฑ์ชุมชนประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์อาหารท้องถิ่น เช่น ข้าวเกรียบ ปลาตากแห้ง ข้าวย่ำยาโงะ กะปิ ใบจาก และผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ เช่น โครงการกล้วยไม้ และยังมีพื้นที่ติดต่อกับด่านชายแดนทำให้มีการค้าชายแดนมากขึ้น ในอดีตที่ผ่านมาการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนส่วนใหญ่เริ่มต้นจากการท่องเที่ยวในทรัพยากรธรรมชาติที่แต่ละชุมชนมี เช่น ทะเล ภูเขา น้ำตก ถ้ำ ป่าโกงกาง หลังจากนั้นจึงเริ่มมีการพัฒนาพื้นที่ให้มีการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวได้ทราบเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน และเมื่อนักท่องเที่ยวมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ชุมชนจึงได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนต่อไป ในขณะที่สถานที่พักแรมในแต่ละชุมชนจะขึ้นอยู่กับปริมาณจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในแต่ละชุมชน

ในสภาพปัจจุบันแม้ว่าคนในชุมชนจะยังมีรายได้จากการประกอบอาชีพหลักของตนเอง เช่น เกษตร สวนยางพารา ประมง ฯลฯ แต่ก็ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในเรื่องการรวมกลุ่มของชุมชน การทำงานประสานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ในการที่จะพยายามดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรและการคงเอกลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนไว้ รวมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชนและผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เยาวชนในพื้นที่ได้เรียนรู้เพิ่มขึ้นซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อย่างไรก็ตามแม้ว่าชุมชนจะได้เรียนรู้และพัฒนากิจการการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่อีกหลายประเด็นที่ผู้นำชุมชน และส่วนราชการต้องเข้าไปช่วยเหลือ เช่น การปรับภูมิทัศน์เพื่อเอื้อต่อการท่องเที่ยว การสร้างสาธารณูปโภคและการบำรุงรักษา การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่คุณภาพและรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น ในมิติ

ของการเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นว่าคนในชุมชนได้มีการพยายามสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ ภายใต้บริบทของสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรม กับการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน อย่างไรก็ตามมีหลายชุมชนที่ยังขาดผู้นำคอยกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ หรือต่อยอดเพื่อการพัฒนา เพราะถ้าหากผู้นำชุมชนหรือคนในชุมชนยังคงทำตามแบบอย่างชุมชนอื่น ผลผลิตชุมชนหรือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็จะขาดความเป็นอัตลักษณ์

คนในชุมชนมีความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน มีการจัดระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว สามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่าจะมีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร ตลอดจนการสื่อให้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรมและจารีตประเพณี ทั้งนี้เพื่อให้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเคารพต่อความเชื่อ ศักดิ์ศรีและสิทธิในการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน อย่างไรก็ตามความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง หรือการใช้ยาสมุนไพรบางชนิด งานหัตถกรรมชุมชนแม้จะยังเหลืออยู่ไม่น้อย แต่ก็ได้ถูกพัฒนาไปเป็นการค้า ไม่สามารถรักษาคุณภาพและมีรูปแบบดั้งเดิมไว้ได้ การที่คนในชุมชนอพยพย้ายถิ่นบ้างก็เข้าเมือง บ้างก็ไปทำงานที่อื่น ทำให้ชีวิตทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนไป สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ผู้นำการพัฒนาที่มีบทบาทสำคัญในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ ควรต้องเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุน และการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ พื้นฟู ประยุกต์ และค้นคิดสิ่งใหม่ ความรู้ใหม่เพื่อประโยชน์สุขของชุมชน

ความพยายามสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและนักท่องเที่ยว โดยยังให้ความสำคัญต่อความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมองถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศที่สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และยังช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน ในขณะที่กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาอาจเป็นเพียงวาทกรรมสีเขียวที่ถูกนำมาใช้รณรงค์ตามสถานการณ์ เมื่อมีปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนและในระดับประเทศ และการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมักจะมีรูปแบบการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วยโครงการและกิจกรรมที่ใช้งบประมาณไปกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุหรือตามสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลาสั้นๆ

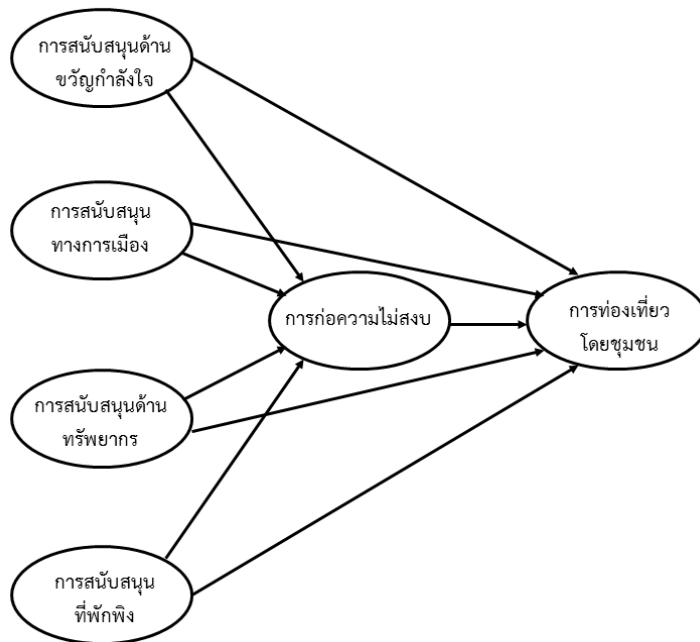
จากปัญหาการก่อความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีสาเหตุมาจากประเด็นใดบ้างได้มีผู้ให้ข้อมูลว่าส่วนหนึ่งมาจากปัญหาเศรษฐกิจ และการขาดความยุติธรรมของหน่วยงานภาครัฐ และมีผู้ชี้แจงเบื้องหลัง เป็นตัวจูงใจให้ไปก่อความไม่สงบขึ้น นอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว กลุ่มก่อความไม่สงบยังได้รับการสนับสนุนทางการเมืองด้วย เนื่องมาจากการขาดความยุติธรรมของภาครัฐ ทำให้กลุ่มการเมืองใช้เป็นโอกาสในการสร้างสถานการณ์เพื่อโจมตีกลุ่มการเมืองที่มีอำนาจของภาครัฐ ในขณะที่การดำเนินงานของ

ชุมชนต้องเน้นที่การมีส่วนร่วมทั้งผู้นำชุมชน คนในชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐที่อยู่ในชุมชนที่ต้องช่วยกันดูแล การเข้ามาของคนแปลกหน้า หรือการให้ที่พักพิงกับคนไม่รู้จัก ต้องพูดคุยทำความเข้าใจที่ชัดเจนและตรงกันทั้งในเรื่องนโยบายรัฐ และการดำเนินการของภาครัฐในการผลักดันเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้ ปัญหาการก่อความไม่สงบหมดไปจากพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ข้อสรุปที่ได้จากข้อมูลเชิงคุณภาพมีความหลากหลาย ทั้งในเรื่องปัจจัยส่วนบุคคล ความเชื่อที่มีมาก่อนและทัศนคติจากกลุ่มคน เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนาที่มีความเห็นแตกต่างขัดแย้งกันต้องเข้าใจนโยบายไปในทิศทางเดียวกันในการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ปัจจัยทางด้านงบประมาณ เศรษฐกิจ ความยุติธรรม และธุรกิจผิดกฎหมาย การให้ความช่วยเหลือสนับสนุนด้านต่างๆ ของกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีก่อนหน้าเกี่ยวกับองค์ประกอบของการก่อความไม่สงบที่อาจส่งผลต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงนำไปสู่กรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุต่อไป

3. สรุปประเด็นสำคัญของความสัมพันธ์ของการก่อความไม่สงบต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สรุปประเด็นในองค์ประกอบในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถือได้ว่ามีความสมบูรณ์และเหมาะสม ทั้งการเพิ่มมูลค่าด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นในฐานะทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ การรวมกลุ่มในการบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ได้มีโอกาสเรียนรู้พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนและผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ในขณะที่ปัจจัยการก่อความไม่สงบมีความหลากหลาย ทั้งในเรื่องปัจจัยส่วนบุคคล ความเชื่อที่มีมาก่อนและทัศนคติจากกลุ่มคน เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนาที่มีความเห็นแตกต่างขัดแย้งกันต้องเข้าใจนโยบายไปในทิศทางเดียวกันในการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ปัจจัยทางด้านงบประมาณ เศรษฐกิจ ความยุติธรรม และธุรกิจผิดกฎหมาย การให้ความช่วยเหลือสนับสนุนด้านขวัญกำลังใจ ด้านการเมือง ด้านทรัพยากร และด้านที่พักพิงของกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีก่อนหน้าเกี่ยวกับองค์ประกอบของการก่อความไม่สงบที่อาจส่งผลต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงนำไปสู่กรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุต่อไป

ภาพประกอบที่ 1 โมเดลความสัมพันธ์การก่อความไม่สงบต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในสามจังหวัดชายแดนใต้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลสะท้อนว่านโยบายรัฐบาลต้องมีความชัดเจน ในการดำเนินการโดยเร่งด่วน กับการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการปัญหาการก่อความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งสามระดับ คือ ระดับนโยบาย ระดับการแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ และระดับปฏิบัติการ ทั้งในพื้นที่เสริมสร้างความมั่นคง พื้นที่เร่งรัดการพัฒนา และพื้นที่เสริมสร้างการพัฒนาที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการก่อความไม่สงบ

2. สถานการณ์การก่อความไม่สงบสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการและกลไกรัฐ ด้านกระบวนการยุติธรรมยังคงไม่มีประสิทธิภาพ ทุกภาคส่วนต้องหันมาสำรวจตัวเองเพื่อมองไปข้างหน้าอย่างสร้างสรรค์ เพื่อผลสัมฤทธิ์สูงสุดไม่ใช่มองแบบปกป้องตัวเอง ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงเอาแต่โทษผู้อื่นหรือมุ่งหาประโยชน์กับสถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนใต้ จึงจำเป็นต้องใช้ข้าราชการที่มีประสบการณ์ลงมาทำงานและต้องทำงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อความเข้าใจและสานต่อนโยบายรัฐสู่การปฏิบัติให้เข้มแข็ง ทำความเข้าใจกับทุกภาคส่วนเพื่อลดความเห็นต่างหรือลดความขัดแย้ง การปรับกรอบความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐ ให้เปิดกว้างในการยอมรับความแตกต่าง รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างและหลากหลาย ร่วมสร้างเอกภาพในการทำงานและบูรณาการทำงานร่วมกัน รวมทั้งเปิดพื้นที่ภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในการร่วมกันพัฒนา

3. จากองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้มากขึ้นในทุกมิติอย่างเป็นระบบ ใช้ฐานการพัฒนาในระดับหมู่บ้านและชุมชน ทั้งเรื่องของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ องค์กรชุมชน การบริหารจัดการ และการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้ง สถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้ง 37 อำเภอ 290 ตำบล และ 1,988 หมู่บ้าน ผ่านการทำกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเพื่อลดเหตุการณ์ความไม่สงบภายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นยุทธวิธีหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดูแลความปลอดภัยและพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง สำหรับการพัฒนาเพื่อสนับสนุนความมั่นคงด้านอื่นๆ ประกอบด้วย การสื่อสารสร้างความเข้าใจผ่านสื่อทุกรูปแบบ การพัฒนาการศึกษา และยกระดับการศึกษาแก่โรงเรียนขยายโอกาสโดยการมีส่วนร่วมของครู ผู้ปกครอง การจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา การอำนวยความสะดวกการทำฮัจญ์-อุมเราะห์ของพี่น้องมุสลิม การแก้ไขปัญหาการค้าขายและผลไม้ที่ตกต่ำ และการแก้ไขปัญหาที่ทำกินบริเวณเทือกบูโด-สุไหงปาตี ซึ่งจะช่วยลดจำนวนผู้หลงผิดหรือผู้ให้การสนับสนุนแหล่งพักพิงแก่ผู้ก่อความไม่สงบ การสร้างความเข้าใจให้ประชาชน และสร้างความมั่นใจในแนวทางการแก้ไขปัญหาการก่อความไม่สงบและการพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้ของรัฐบาลให้มากขึ้น ทั้งแนวทางการปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหายาเสพติด การประกอบอาชีพ การปฏิบัติศาสนกิจในชุมชน การได้รับการศึกษา และความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธและมุสลิม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ได้พัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้อาจจะยังไม่ได้ตอบคำถามอีกหลายคำถามในเรื่อง แนวทางการลดปัญหาการก่อความไม่สงบ หรือแนวทางลดความขัดแย้งในพื้นที่ และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นพหุวัฒนธรรม ดังนั้นหัวข้อวิจัยที่ควรทำในครั้งต่อไปคือ การจัดกลุ่มองค์ประกอบของตัวแปรที่จะนำมาศึกษาที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการกำหนดตัวแปรคั่นกลางหรือตัวแปรแทรกซ้อนในการพัฒนาโมเดลการวิจัย เช่น แนวทางการแก้ปัญหาการก่อความไม่สงบ การมีส่วนร่วมในการทำงาน ความฉลาดทางวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยวพหุวัฒนธรรม หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น การวิจัยครั้งนี้ศึกษาเฉพาะ 15 พื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้น จึงควรขยายพื้นที่การศึกษากับประชากรในพื้นที่อื่น หรืออาจศึกษาในรายละเอียดเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มเยาวชน หรือ กลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อจะได้ข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์กับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ชัยรัตน์ จุสปาโล. (2559). การพัฒนาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนท่องเที่ยวอ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี. การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติ และนานาชาติ ครั้งที่ 7.
- ฐานข้อมูลการท่องเที่ยว 5 จังหวัดชายแดนใต้. (2560). <http://www.me-fi.com/tourismdb/tourism-5sbp/index.php>
- นราวดี บัวขวัญ และคณะ. (2557). แผนงานวิจัยแนวทางการพัฒนามาตรฐานที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้สู่อาเซียน. รายงานวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุญเอื้อ บุญฤทธิ์. (2556). การก่อความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้กับอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่และพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ. วารสารเกษมบัณฑิต. Vol.14 No.2.
- ปรัชญากร ไชยคช. (2556). การพัฒนาศักยภาพเพื่อนำไปสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- พิสมัย แบนสนิท. (2553). ปัญหาในการให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สินธุ์ สโรบล. (2551). ชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: ข้อเสนอเพื่อการปรับตัวของชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวไทย. จุลสารวิชาการอิเล็กทรอนิกส์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ฉบับที่ 3, ก.ค.-ก.ย. 2551
- สุชาติ บำรุงสุข. (2554). การก่อความไม่สงบในภาคใต้. จุลสารความมั่นคงศึกษา. ฉบับที่ 91. บริษัทสแควร์ ปริ้น 93 จำกัด.
- สุชาติ บำรุงสุข. (2561). https://supachaj.blogspot.com/2010/05/blog-post_12.html
- สุพิศ ขาวทอง. (2558). ผลกระทบของสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อการพัฒนาท้องถิ่นตำบลโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. การประชุมวิชาการระดับชาติ เทคโนโลยีภาคใต้วิจัย ครั้งที่ 5.
- สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์.
(2561).http://thainews.prd.go.th/th/website_th/news/print_news/WNSOC6110190010063

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). <http://www.nso.go.th/sites/2014>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและนโยบายการพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้ 2560-2562. สำนักยุทธศาสตร์ความมั่นคงจังหวัดชายแดนใต้และชนต่างวัฒนธรรม. บริษัทหน้าครีเอชั่น จำกัด.

อภิญญาณี สียาชัย และณัฏช์ กุณิศร. (2556). ปัจจัยและผลกระทบของสถานการณ์ความไม่สงบ ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีผลต่อธุรกิจโรงแรมขนาดเล็กในอำเภอเมือง จังหวัดยะลา. วารสารบริหารธุรกิจศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2.

อดุลย์ แสงสิงแก้ว. (2554). การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบยุทธศาสตร์ด้านการอำนวยความสะดวก ในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้. เอกสารการอบรมหลักสูตร ผู้บริหารกระบวนการ ยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ส.) รุ่นที่ 15 วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม.

Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, California: Sage Pub.

Miles & Huberman (2002). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*: SAGE Pub.